

*В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент, Чернігівський державний технологічний університет*

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КРАЇНИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ І ВІДПОВІДАЮТЬ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ

Визначено умови і фактори формування конкурентоспроможності національної економіки. Досліджено конкурентні переваги країни, які забезпечують національну безпеку і відповідають національним інтересам країни.

Terms and factors of forming of competitiveness of national economy are certain. The competitive edges of country, which provide national safety and answer national interests of country, are explored.

Ключові слова: конкурентоспроможність, людський капітал, національна економіка, національне багатство, пріоритетне становище, формування.

ВСТУП

Сучасний світ являє собою конкурентне поле націй-держав, союзів держав, транснаціональних корпорацій та світової промислово-фінансової еліти. Від того, яким чином підібрані і діють головні фактори конкурентоспроможності, залежить пріоритетне становище цих глобальних утворень у світовій економічній системі. На рівні її найменшої ланки — окремої країни — поєднання цих факторів є тим успішнішим, чим більше вони вміщують можливостей для врахування об'єктивних векторів розвитку людства — інтеграції та диференціації. Тобто країна є сильною у світі, якщо вона диспонує якимись особливими умовами для свого подальшого соціально-економічного розвитку і, разом з тим, має достатньо зацікавлень для співпраці з країнами-партнерами на інших, наддержавних рівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спроможність до міжнародної конкурентоспроможності окремих підприємств, регіонів, галузей та національної економіки в цілому досліджено у роботах вітчизняних вчених В. Александрової, Ю. Бажала, О. Бі-

лоруса, В. Будкіна, В. Гальчинського, В. Геєця, Б. Губського, Б. Данилишина, М. Дудченка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Найдьонова, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Савчука, А. Семенова, В. Сіденка, І. Спиридонова, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Шнипка, М. Чумаченка, А. Чухна та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити умови і фактори формування конкурентоспроможності національної економіки;
— дослідити конкурентні переваги країни, які забезпечують національну безпеку і відповідають національним інтересам країни.

РЕЗУЛЬТАТИ

У літературі питання про склад і зміст факторів, що зумовлюють і формують рівень конкурентоспроможності країни, має дискусійний характер. Досить повна класифікація факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності представлена, на наш погляд, у роботі [5, с. 89], що заснована на так званих кон'юнктуроутворювальних факторах. Однак це дуже узагальнений підхід. Та ж сама тенденція спостерігається в роботах

[6, с. 166]. Різні конкурентоутворювальні фактори да- леко неоднаково впливають на процес формування рівня конкурентоспроможності країни.

Конкурентні переваги країни повинні забезпечува- ти національну безпеку і відповідати національним інте- ресам країни на всіх трьох рівнях:

- рівень основних інтересів, створення умов для стратегічної стійкості країни;
- рівень внутрішніх інтересів, забезпечення про- цесів формування розвитку країни;
- рівень зовнішніх інтересів, забезпечення розвит- ку країни як суб'єкта світового співтовариства.

До конкурентних переваг країни можуть бути відне- сені: значні витрати з держбюджету на науково-досл- ідну і проектно-конструкторську роботу; значні вкла- дення в розвиток людини (на освіту, охорону здоро- в'я, соціальну допомогу); стабільність політичної і пра- вової системи країни; висока тривалість життя; висока ефективність використання ресурсів; оптимальний ек- спорт; наявність природних ресурсів і сприятливий клімат, вигідне географічне положення країни; значна частка конкурентоздатних фірм; конкурентоздатність трудових ресурсів; гнучкість фінансової системи; ди- намічність внутрішнього ринку; висока освіченість на- селення країни; сильна конкуренція у всіх сферах діяльності на основі знань; відкритість країни, висо- кий рівень міжнародної інтеграції і кооперування; ви- сока якість інфраструктури ринків і регіонів; низькі податкові й митні ставки; висока культура бізнесу в країні; високий рівень інформаційного забезпечення управління країною.

На формування конкурентних переваг у країні впли- ває ряд груп факторів: рівень політичної стабільності в країні; соціально-економічні параметри країни, рівень відповідності (відставання чи випередження) параметрів інфраструктури країни міжнародним і національним нормативам; тип соціально-економічної системи і мо- дель державної економічної політики; природно-кліма- тичні, географічні, екологічні параметри країни; внутрі- шня забезпеченість факторами виробництва; оптималь- ний технологічний простір, підприємницька й іннова- ційна активність у країні; рівень міжнародної інтеграції і кооперування країни.

Стабільність є головним чинником, на основі яко- го формуються конкурентні переваги країни, тому що стабільність є основою довіри урядів інших країн, міжнародних організацій, підприємців, інвесторів сто- совно країни. А на основі довіри формуються довгос- троківі взаємовигідні відносини. Стабільність політич- ного ладу є основою стабільного розвитку держави. Прозорість державної влади, незначний рівень ко- рупції, багатопартійність, конфесійна і національна толерантність, захист прав людини, стабільність і гар- монізація з міжнародними правовими нормами зако- нодавства країни є основою для створення конкурен- тних переваг.

На формування конкурентних переваг значно впли- вають також позитивний рівень макроекономічних по- казників: стан грошово-кредитної сфери, стан на ринку праці, рівень ВВП на душу населення, виробництво ос- новних видів продукції на душу населення (рівень роз- витку окремих галузей).

Грошово-кредитна сфера і становище на ринку праці є індикатором економічного розвитку країни. Нестабільність на цих ринках призводить до знижен- ня конкурентних переваг, стабілізація й економічний ріст ведуть до їх підвищення. Провідним фактором при аналізі рівня економічного розвитку є показники ВВП на душу населення. Цей фактор покладений в основу міжнародних класифікацій, що поділяють країни на розвинуті й ті, що розвиваються. Так, до числа розвинутих країн належать країни з виробниц- твом ВВП на душу населення від 6—7 тис. дол. на рік і вище. Наступним фактором є галузева структура економіки. Її аналіз проводиться на основі показни- ка ВВП, підрахованого по галузях. Насамперед, вив- чається співвідношення між великими народногоспо- дарськими галузями матеріального і нематеріально- го виробництва. Це співвідношення виявляється за часткою обробної промисловості.

Для формування конкурентних переваг країни, нор- мального функціонування і розвитку господарського комплексу країни необхідно створити відповідну інфра- структуру, яка дала б можливість перспективної робо- ти в соціально-економічній системі регіону, забезпечи- ла мінімальні транспортні, тимчасові витрати в роботі такого комплексу. Робота зі створення і формування інфраструктури повинна мати комплексний характер і бути спрямованою на оптимізацію зв'язків між усіма видами інформації, зв'язку, транспорту, вантажів; на максимальне самозабезпечення на регіональному і дер- жавному рівні; на облік і формування зв'язків між ви- робником і споживачем.

Для захисту економіки країни від негативних зов- нішніх впливів, скорочення впливу кримінальних структур на діяльність фінансово-банківських інсти- тутів важливу роль має відігравати стан державного контролю за діяльністю фінансових інститутів як усередині країни, так і за кордоном. Для створення спри- ятливого середовища в країні необхідно вести бо- ротьбу з антидержавними явищами не в сфері їхнього прояву, а в сфері створення. Зусилля силових органів країни повинні бути спрямовані на боротьбу з тими структурами, що створюють руйнівне середо- вище для держави, а не проти тих, хто є продуктом цього середовища. Держава не повинна допускати кримінальної, економічної, фінансової, інформацій- ної експансії з боку окремих держав, регіонів, сусп- ільних, економічних груп.

Зменшення ступеня розшарування суспільства. Цей фактор необхідний для збалансованого розвитку ви- робничих сил, стабільності соціально-економічної сис- теми, тому що розшарування суспільства збільшує по- ляризацію соціально-майнового стану і веде до знижен- ня продуктивності продуктивних сил, і якості управлін- ня в державі.

Керівництво держави має вести політику, спря- мовану на соціальну справедливість і соціальну за- хищеність у суспільстві, на дотримання і забезпечен- ня прав і свобод громадян. Вона повинна бути спря- мована на доступність медичного забезпечення, без- коштовну освіту, на забезпечення безпечних і здо- рових умов життя трудящих, пенсійного забезпечен- ня.

Соціально-економічна система країни. У різних соціально-економічних системах наявні різні умови функціонування державного устрою, економіки, традицій, що істотно впливає на можливість розвитку видів конкурентних переваг. Так, наприклад, конкурентною перевагою капіталістичної соціально-економічної системи перед іншими соціально-економічними формаціями є те, що людська праця стає товаром, спостерігається особиста воля всіх учасників економічної діяльності, удосконалюються товарно-грошові відносини. У соціально орієнтованій ринковій економіці конкурентними перевагами є концентрація капіталу на базі колективної приватної і державної власності, активне державне регулювання національної економіки з метою стимулювання споживчого попиту і пропозиції, запобігання криз, безробіття, інфляції тощо, створення державних соціальних програм. На сучасному етапі розвитку людства ряд країн із традиційною соціально-економічною системою є релігійними. Релігія, традиції є важливим чинником формування економічних відносин, тому в співтоваристві даних країн спостерігається взаємодопомога на основі релігійної приналежності.

Географічне положення країни і клімат. Клімат на території Європи і Євразії, із Заходу на Схід розташовується по паралелях парадоксально. Якщо простежити середньорічну температуру територій, розташованих на одних географічних паралелях, то можна побачити, що температура буде значно відрізнятись. Ще в працях давньогрецьких філософів давалися характеристики ефективних земель і основним показником ефективності вважалася температура ґрунту. У станах, де температура землі нижче 0 °С спостерігається процес промерзання ґрунту. Фундамент будинків необхідно закладати нижче рівня промерзання. У країнах з холодним кліматом стіни будинків повинні бути настільки широкими, щоб утримувати тепло. Обов'язково повинні бути подвійні рами, утеплений дах, теплоізовані комунікації. Означені умови будівництва, як цивільного, так і промислового вказують на необхідність значних капітальних вкладень при будівництві. У країнах з теплим кліматом ці вкладення набагато менші, оскільки завдяки кліматичним умовам відсутня потреба глибокого фундаменту, широких стін, утеплення комунікацій тощо. Чим нижче капітальні вкладення, тим вище привабливість територій для інвесторів.

Внутрішня забезпеченість економіки факторами виробництва. Максимальне самозабезпечення за рахунок внутрішніх ресурсів припускає зменшення фінансових, транспортних і тимчасових витрат і втрат.

Розвиток НТП, технологічна незалежність, формування і розвиток державної наукової сфери можливий тільки при достатньому державному фінансуванні фундаментальної і прикладної науки, комплексного стимулювання швидкого впровадження якісних розробок, що буде залежати від стратегічних інтересів країни.

Для забезпечення технологічної й економічної незалежності України використовується положення оптимального технологічного простору. Механізм цього положення передбачає ряд умов:

- оптимальне співвідношення замкнутих і незамкнутих технологічних циклів;
- розробку державної технологічної політики;
- замкнутість основних галузей економіки, що забезпечують функціонування;
- формування системи дублювання виробництв із незамкнутими технологічними циклами.

Рівень залученості економіки країни у міжнародні економічні відносини — це, в першу чергу, рівень інтегрованості економіки країни в міжнародні економічні процеси, рівень участі в міжнародних економічних організаціях, рівень відкритості економіки.

Аналізуючи фактори конкурентоспроможності національної економіки, не можна проігнорувати найбільш цілісне вчення про національну конкурентоспроможність, запропоноване М. Портером [7, с. 218]. Відштовхуючи від уявлень своїх попередників про порівняльні переваги на основі факторів виробництва, він створив розширену теорію національної конкурентоспроможності на основі концепції ефективності використання факторів виробництва. Вихідною передумовою цієї концепції є теза про те, що на світовому ринку конкурують не держави, а фірми. Тому завдання дослідника полягало у визначенні тих властивостей держави, що найбільшою мірою сприяють перемозі національних компаній у міжнародній конкурентній боротьбі.

Результати дослідження та оцінки конкурентоспроможності залежать від набору складових елементів будь-якого об'єкта, що оцінюється. Взагалі, вчені вважають, що розвиток теорії конкурентоспроможності має критерійний характер. Зокрема, формування та описування найважливіших критеріїв автори роботи [2, с. 45] вважають подальшим напрямом розвитку теорії конкурентоспроможності.

Питання щодо формування показників оцінки конкурентоспроможності країни розглянуто у роботах [1, с. 107; 2, с. 48].

Зарубіжна практика свідчить, що сьогодні перше місце у світовій конкурентоспроможності займають якісно-цінові чинники, зокрема найважливішими з них є високий технічний рівень, новизна, наукоємність продукції, що випускається, а також низькі витрати виробництва [8, с. 240].

Визначальними чинниками конкурентоспроможності сучасної національної економіки М. Портер вважає [7, с. 246]: з одного боку, "якість" саме національних виробників; а з іншого боку, якість політико-економічного середовища тієї або іншої країни, що створює найсприятливіші умови для розвитку конкурентоспроможних на внутрішньому і світових ринках фірм і підприємств.

Поза сумнівом, політичний та економічний стан тієї або іншої країни вважається суттєвим чинником при визначенні можливостей її регіонів у створенні умов, що дозволяють підвищувати потенційну конкурентоспроможність своїх виробників [1, с. 110].

М. Портер [7, с. 124 — 125] виділяє п'ять головних чинників, які впливають на конкурентоспроможність на рівні країни: наука і технологія; капітал; робоча сила; інфраструктура та інформація. При цьому відмічено, що головною детермінантою, відповідно до якої слід

розглядати вплив цих чинників на конкурентоспроможність, є ефективність виробництва, зокрема акцентується увага на використанні наявних ресурсів та засобів постійного збільшення ефективності виробництва з урахуванням максимально можливого підвищення якості продукції.

Ці детермінанти створюють середовище, що, з точки зору забезпечення конкурентоспроможності, може бути сприятливим і несприятливим. На середовище впливають два фактори — випадок і політика уряду. Під випадком можуть розумітися як різкі економіко-політичні зміни в державі, так і поява проривних технологій, що дозволяють розкрити нові резерви підвищення ефективності.

Політика уряду, згідно з М. Портером, повинна будуватися з урахуванням стадії конкурентоспроможності, на якій знаходиться держава. Можна виділити 3 стадії конкурентоспроможності держави: стадія факторних переваг, стадія інвестиційних переваг і стадія інноваційних переваг. На стадії факторних переваг знаходяться держави, що підтримують свою конкурентоспроможність в основному за рахунок низької вартості факторів виробництва. Ряд дослідників [3, с. 51; 4, с. 9] називають це конкурентоспроможністю бідних країн. У ряді випадків конкурентні переваги такого роду називають нетехнологічними. Фактори конкурентоспроможності розвинених в економічних відносинах країн визначаються, головним чином, високою продуктивністю, якістю життя основної маси населення, володінням новітніми технологіями, а також наявністю економічного середовища, що сприяє технологічному лідерству і реалізації успішної глобальної конкурентної стратегії.

До ключових факторів конкурентоспроможності національної економіки слід віднести у даний час інвестиції у нові технології і "людський капітал". Саме знання, закріплені в "людському капіталі" і технологіях, виступають основними джерелами зростання продуктивності й економіки в цілому. Сучасна економіка є економікою, заснованою на знаннях. Тому забезпечити конкурентоспроможність зможуть тільки ті держави, що створюють умови для розвитку і впровадження інформаційних технологій, які зможуть трансформувати і передавати знання через комунікаційні мережі. "Мережі знань" стають умовою розробки і впровадження інновацій у технологічному середовищі.

Очевидно, що конкурентоспроможність країни залежить і від соціально-економічної стабільності, і від її військової міцності, що забезпечує політичний вплив.

Факторами формування конкурентоспроможності національної економіки є знецінення національного багатства під впливом інфляції та відсутності процесів його розширеного відтворення, яке тривалий час відбувалося на тлі позитивної динаміки зростання ВВП, стабільності національної валюти та відсутності дефіциту бюджету. Знецінення фінансових балансів економіки проявляється у зниженні обігових коштів, неплатежах, дефіциті власних інвестиційних ресурсів, моральному та технічному старінні основних фондів, втраті конкурентних позицій багатьох галузей націо-

нальної економіки. Знецінення фінансових балансів не дозволяє вести розширене відтворення використаних суспільних ресурсів: основного капіталу, живої праці, поновлюваних і непоновлюваних природних ресурсів, що є головною перешкодою для паритетної участі України у глобальних інтеграційних процесах.

Розвиток вітчизняного фондового ринку є тим інструментом, за допомогою якого можливе досягнення паритетного рівня міжнародного співробітництва. Для успішного функціонування фондового ринку та залучення коштів для його розвитку необхідний певний рівень капіталізації підприємств-емітентів. А знецінення фінансових балансів знижує капіталізацію вітчизняного фондового ринку, тим самим збільшуються трансферні цінові спекуляції, що створює масові банкрутства та перерозподіл титулів власності на користь кредиторів. Незважаючи на великий потенціал України для участі у глобальних економічних процесах, цей потенціал мало того, що не використано, але і з кожним роком втрачається. Розширене відтворення використаних суспільних ресурсів є найважливішим фактором конкурентоспроможності національної економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, в управлінні економічним розвитком орієнтація національної економіки на валові показники стає неадекватною меті підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Нові умови формування конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах глобалізації вимагає переорієнтації на показники вартості, якості та паритету національних активів.

Література:

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2003. — 326 с.
  2. Буравльов Є., Стогній В. Від глобалізації економіки до регіонального і глобального сталого розвитку / Є. Буравльов, В. Стогній // Вісн. НАН України. — 2003. — № 10. — С. 42—49.
  3. Врублевський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та національні інтереси: монографія / В. Врублевський, В. Хорошковський. — К.: Демократична Україна, 1997. — 425 с.
  4. Гельвановский. М.И. Конкурентоспособность национальной экономики: проблемы статистического сопровождения / М.И. Гельвановский // Вопр. статистики. — 2004. — № 7. — С. 3—15.
  5. Макасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. — К.: Атака, Ельга-Н, 2000. — 592 с.
  6. Пикулькин А.В. Система государственного управления. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 399 с.
  7. Портер М. Международная конкуренция: пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
  8. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Дж.Р. Хикс. — М.: Прогресс, 1988. — 488 с.
- Стаття надійшла до редакції 18.11.2010 р.*